

Julia Mazurkiewicz-Sułkowska

Uniwersytet Łódzki, Łódź

E-mail: juliamaz100@yahoo.com

ORCID: 0000-0001-5579-3472

<https://doi.org/10.18778/8220-635-7.17>

BUŁGARSKIE CZASOWNIKI DWUASPEKTOWE W KLASACH *VERBA COGITANDI* I *VERBA SENTIENDI*

W 2019 roku ukazała się przygotowana pod redakcją Małgorzaty Korytkowskiej trzytomowa monografia *Zintegrowany opis semantyczno-syntaktyczny czasowników bułgarskich, polskich i rosyjskich (verba cogitandi i verba sentiendi)* (Kiklewicz i in., 2019). To obszerne opracowanie, liczące łącznie ok. 3500 stron, jest wynikiem kilkuletnich prac nad tematem badawczym „Właściwości składniowe czasowników jako baza ich zintegrowanego opisu leksykograficznego (w perspektywie konfrontacji polsko-bułgarsko-rosyjskiej)” (grant NCN nr 2013/11/B/HS2/03116). Przedmiotem badania były zależności pomiędzy cechami semantycznymi czasowników mentalnych i emotywnych (*verba sentiendi* i *verba cogitandi*) a realizowanymi przez nie wzorcami składniowymi. Jednym z głównych założeń opracowania była perspektywa leksykograficzna, która znalazła swoje odzwierciedlenie w drugim i trzecim tomie monografii, na które składają się słowniki syntaktyczne, będące wykazem form realizacji składniowej w oparciu o model Stanisława Karolaka. Uwzględnione w opracowaniu czasowniki jako wyrazy hasłowe tworzą trzy odrębne bazy: bułgarską, polską i rosyjską. Zaprezentowana w monografii perspektywa leksykograficzna pokazuje kolejną możliwość zastosowania modelu składni semantycznej S. Karolaka.

Na bułgarską bazę składa się 257 czasowników mentalnych i 259 emotywnych. Biorąc pod uwagę często podkreślaną w literaturze przedmiotu skłonność języków południowosłowiańskich do tworzenia tzw. czasowników dwuaspektowych (por. Zatorska, 2013; Грицкат, 1958), ciekawym wydaje się być prześledzenie tego typu jednostek w analizowanym zbiorze i przyjrzenie się zarówno ich strukturze aspektualnej, jak i strukturom propozycjonalnym oraz wzorcom eksplikacyjnym. Za dwuaspektowe uważam czasowniki, które funkcjonują w różnych planach temporalnych, w pozycjach zarezerwowanych zarówno dla czasowników niedokonanych, jak i dokonanych, np. *анализирам*, *идентифицирам*, *категоризирам*,

нервирам. Czasowniki te nie mają morfologicznych wykładników decydujących o ich aspekcie gramatycznym.

Często podkreślana w literaturze skłonność języka bułgarskiego do dwuaspektowości (por. Иванчев, 1971; Маслов, 1963) niewątpliwie ma związek z rozbudowanym systemem temporalnym w tym języku, a najbardziej z faktem, że zarówno czas przeszły dokonany (*aoryst*), jak i czas przeszły niedokonany (*imperfectum*) są w tym języku tworzone i od czasowników gramatycznie dokonanych, i od niedokonanych. Prowadzi to do złożonych konfiguracji stanów i zdarzeń oraz zwiększa zakres np. używania czasowników gramatycznie niedokonanych w sytuacjach całościowych, limitatywnych.

Analiza zgromadzonego materiału językowego skłania do refleksji, czy charakter predykatów, które na poziomie powierzchniowym mogą być użyte zarówno w miejscu czasownika dokonanego, jak i niedokonanego, wpływa na ich strukturę semantyczną oraz realizowane przez nie wzorce eksplikacyjne?

Na początku należy wyjaśnić pojęcie dwuaspektowości w językach słowiańskich. W językoznawstwie możemy wyodrębnić dwa modele opisu tego zjawiska. Pierwszym jest tradycyjne ujęcie dwuaspektowości w ramach aspektu jako kategorii gramatycznej (Маповска, 2016). Jak pisze w swoim obszernym artykule o czasownikach dwuaspektowych w języku bułgarskim R. Stanczewa (por. Станчева, 2004) duża część czasowników bez wyraźnych markerów morfologicznych jednego lub drugiego aspektu gramatycznego, tradycyjnie jest uznawana za dwuaspektową. Autorka podkreśla, że na tle bardzo wyraźnej w językach słowiańskich morfologicznej opozycji między aspektem dokonanym i niedokonanym, istnienie czasowników dwuaspektowych, nieposiadających aspektualnych markerów morfologicznych, jest zjawiskiem nietypowym. Tradycyjnie do czasowników biaspektualnych jest zaliczana większość jednostek zakończonych na *-ира-м* / *-(из)ира-м* oraz część czasowników z *-(y)ва-м* / *-(o)ва-м* (por. Маслов, 1963, s. 71; Станков, 1980, s. 8), czyli czasowniki, których dokonaność lub niedokonaność jest całkowicie uzależniona od kontekstu.

W literaturze przedmiotu można się spotkać ze stwierdzeniem, że zasięg słowiańskiej dwuaspektowości jest szerszy i w zasadzie każdy pierwotny czasownik niedokonany w pewnych kontekstach może być użyty perfektywnie, co, jak podkreśla Stanczewa (por. Станчева, 2004), wynika z tezy Jakobsona o braku aspektualnego nacechowania czasowników niedokonanych.

Niejednoznaczność przy zaliczaniu czasowników do klasy tak zwanych jednostek dwuaspektowych widać także w praktyce leksykograficznej. Niejednokrotnie można spotkać się z sytuacją, gdzie ten sam czasownik w różnych słownikach jest ujmowany raz jako niedokonany, a innym razem jako dwuaspektowy, np. czasow-

nik *уимпузувам* w *Wielkim słowniku języka bułgarskiego BAN* jest opisany jako dwuaspektowy, a w *Słowniku języka bułgarskiego* pod redakcją Andrejczina ten sam czasownik występuje jako jednoaspektowy.

Poza podejściem do aspektu jako kategorii gramatycznej lub leksykalno-gramatycznej coraz częściej językoznawcy traktują aspekt jako kategorię semantyczną. Jak słusznie podkreśla Stanczewska, ujęcie problematyki czasowników nieposiadających jednoznacznych morfologicznych markerów aspektualnych w ramach formalnych kategorii (gramatycznych, morfologicznych), nie daje możliwości obiektywnego opisu tych jednostek. Stanczewska w swoim opracowaniu zaznacza, że początku opisu słowiańskiego aspektu jako kategorii semantycznej możemy dopatrywać się już w pracach Peszkowskiego i Kuryłowicza (por. Kuryłowicz, 1972; Пешковский, 1956), jednak najbardziej wyczerpujący opis aspektu jako kategorii semantycznej przedstawił S. Karolak (Karolak, 1996, 2008; Каролак, 1996, 1997). Wychodzi on z założenia, że aspekt w językach słowiańskich jest wyrażany przede wszystkim nie poprzez gramemy, tylko poprzez semantemy, co z punktu widzenia semantyki aspektualnej nie ma znaczenia, gdyż na płaszczyźnie pojęciowej nie ma podziału na kategorie leksykalne i kategorie gramatyczne. Karolak wprowadza rozróżnienie pierwotnych i wtórnych aspektów, według niego każde proste pojęcie i jego wskaźnik formalny – prosty semantem czasownikowy – zalicza się do jednego z dwóch aspektów: duratywnego (czyli prostego niedokonanego) lub momentalnego (prostego dokonanego). Z tego wynika, że:

prosty semantem czasownikowy (wraz ze swoimi implikacjami), znaczeniem, którego jest proste pojęcie specyficzne, posiada w swojej strukturze semantycznej jedno z dwóch znaczeń aspektualnych, czyli jeden z dwóch aspektów, i zalicza się do jednej z dwóch kategorii form przedstawionych prostych pojęć: 1) do kategorii duratywnych semantemów lub 2) do kategorii momentalnych semantemów (Каролак, 1997, s. 97).

Ponieważ na poziomie podstawowych kategorii istnieją tylko dwie aspektualne kategorie pojęć, to podstawowe pojęcia duratywne mogą łączyć się z momentalnymi, a podstawowe pojęcia momentalne – z duratywnymi. W rezultacie wykorzystania tej reguły powstają złożone aspektualnie jednostki, czyli aspekty wtórne: NDK pierwszego stopnia, składający się z duratywnego i momentalnego aspektów z dominantą duratywną, i DK pierwszego stopnia z dominantą momentalną. Tak na przykład druga klasa semantemów, złożona z momentalnego i duratywnego aspektu z momentalną dominantą, tworzy inchoatywną konfigurację, „która orzeka o sytuacji, w której wydarzenie poprzedza stan lub nieograniczony, rzadziej ograniczony, proces” (Каролак, 1997, s. 103). Karolak dokonuje również reklasyfikacji czasowników, biorąc za podstawę kryterium stopnia złożoności i sytuując czasowniki aspektualnie proste na szczycie hierarchii, np.

czasowniki jednoaspektowe	
ciągłe	nieciągłe
czasowniki zawierające dwa aspekty	
z dominantą ciągłą	z dominantą nieciągłą
multiplikatywne	inchoatywne/rezultatywne
habitualne	limitatywne
czasowniki zawierające trzy aspekty	
z dominantą ciągłą	z dominantą nieciągłą
teliczne	dystrybutywne

Opierając się na tych samych założeniach Karolak, rezygnuje z formalnego podziału na gramatyczną kategorię aspektu i leksykalną kategorię rodzajów czynności, ponieważ podział ten bazuje na kryteriach formalnych, a nie semantycznych.

Wydaje się, że wyłącznie podejście semantyczne może sprostać wymaganiom analizy czasowników nieposiadających wyraźnych morfologicznych markerów aspektualnych. Dodatkowym argumentem przemawiającym za takim rozwiązaniem jest fakt, że w monografii *Zintegrowany opis semantyczno-syntaktyczny czasowników bułgarskich, polskich i rosyjskich (verba cogitandi i verba sentiendi)* opis jest oparty na modelu składni semantycznej S. Karolaka. Wobec czego wykorzystanie modelu aspektu semantycznego stanowi kontynuację przeprowadzonych badań.

Z objętych analizą 537 bułgarskich czasowników 36 (6,7%) można uznać za dwuaspektowe w tradycyjnym rozumieniu tego terminu, czyli czasowniki, które jednocześnie mogą występować zarówno w kontekstach zarezerwowanych dla czasowników niedokonanych, jak i dokonanych. Ciekawy jest fakt, że zdecydowanie częściej czasowniki te występują w zbiorze *verba cogitandi*, niż *verba sentiendi*, mimo że drugi zbiór jest liczniejszy, por. tabela 1.

Tabela 1

	Ogólna liczba	Czasowniki dwuaspektowe	% czasowników dwuaspektowych w zbiorze
<i>verba cogitandi</i>	257	27	10,5%
<i>verba sentiendi</i>	280	9	3,0%

Z przedstawionej tabeli wyraźnie widać, że dysproporcja w liczbie czasowników dwuaspektowych w obydwu grupach jest bardzo duża i wynosi 10,5% do 3%.

Kolejna różnica dotyczy formalnej budowy wyekscerpowanych czasowników. Wszystkie, występujące w zbiorach, czasowniki dwuaspektowe są odmiennymi derywatami sufiksalnymi, zakończonymi na: *-upa-m* / *-(u3)upa-m* oraz *-ba-m* / *-(y)ba-m* / *-(o)ba-m*, por. tabela 2.

Tabela 2

	<i>-upa-м / -узupa-м</i>		<i>-ва-м / -ува-м / -ова-м</i>		
<i>verba cogitandi</i>	22 (81%)		5 (19%)		
	<i>-upa-м</i>	<i>-(уз)upa-м</i>	<i>-ва-м</i>	<i>-(y)ва-м</i>	<i>-(o)ва-м</i>
	18	4	2	3	0
<i>verba sentiendi</i>	3 (33%)		6 (67%)		
	<i>-upa-м</i>	<i>-(уз)upa-м</i>	<i>-ва-м</i>	<i>-(y)ва-м</i>	<i>-(o)ва-м</i>
	3	0	0	2	4

Jak widać, wśród dwuaspektowych czasowników *verba cogitandi* zdecydowanie przeważają jednostki utworzone za pomocą *-upa-м / -узupa-м*, które stanowią 81% od wszystkich dwuaspektowych czasowników tej klasy. W zbiorze *verba sentiendi* z kolei dominują derywaty z *-ва-м / -(y)ва-м / -(o)ва-м*. Jeżeli założyć, że w klasie predykatów mentalnych głównym narzędziem do tworzenia czasowników dwuaspektowych jest *-upa-м*, a wśród predykatów emotywnych – *-ва-м*, to można pokusić się o stwierdzenie, że właśnie to jest przyczyną dysproporcji w liczbie czasowników dwuaspektowych w analizowanych zbiorach, ponieważ przy tworzeniu czasowników dwuaspektowych sufiks *-upa-* jest zdecydowanie bardziej produktywny od *-ва-* (Маслов, 1963).

Po analizie formalnej warto przyrzeć się strukturze semantycznej analizowanych jednostek predykatywnych.

Na poziomie struktur propozycjonalnych w klasie *verba cogitandi* odnotowano w materiale bułgarskim cztery struktury: $P(x, q)$, $P(x, q, r)$, $P(p, x, q)$, $P(x, y, q)$. Przy czym strukturę $P(x, q)$ realizuje zdecydowana większość predykatów tego zbioru, mniej liczną grupę stanowią jednostki trójargumentowe o strukturze $P(x, q, r)$, pozostałe dwie klasy są reprezentowane przez pojedyncze przykłady, por.

Tabela 3

<i>verba cogitandi</i> (całość bułgarskiego zbioru)			
$P(x, q)$	$P(x, q, r)$	$P(p, x, q)$	$P(x, y, q)$
212 (83,5%)	34 (13,2%)	7 (2,7%)	4 (1,6%)
<i>verba cogitandi</i> (czasowniki dwuaspektowe)			
$P(x, q)$	$P(x, q, r)$	$P(p, x, q)$	$P(x, y, q)$
17 (63%)	10 (37%)	0	0

Na tle przytoczonych wyżej danych liczbowych bardzo ciekawie prezentuje się dystrybucja dwuaspektowych czasowników *verba cogitandi* w obrębie wymienionych

struktur propozycyjalnych, por. tabela 3. Z tabeli widać, że prawie 40% dwuaspektowych czasowników to predykaty trójargumentowe o strukturze $P(x, q, r)$. Jest to bardzo duża różnica w porównaniu z całością bułgarskiego zbioru czasowników mentalnych, gdzie klasę $P(x, q, r)$ reprezentuje zaledwie 13% czasowników.

Tak, jak i w przypadku budowy formalnej, tak i w przypadku struktur propozycyjalnych, zachodzi duża różnica między dwuaspektowymi czasownikami mentalnymi i emotywnymi. Jeżeli w klasie czasowników emotywnych jednostki dwuaspektowe wyróżniały się tym, że w bardzo dużym stopniu były to predykaty trójargumentowe, to wśród nielicznych dwuaspektowych przedstawicieli *verba sentiendi* takiej prawidłowości nie zaobserwowano. Wszystkie wyekscerpowane predykaty realizują strukturę propozycyjną $P(x, q)$, która jest właściwa przytłaczającej większości bułgarskich czasowników emotywnych, por.

Tabela 4

<i>verba sentiendi</i> (całość bułgarskiego zbioru)				
$P(x, q)$	$P(x, y, q)$	$P(p, x, q)$	$P(p, x, y)$	$P(x, y, z)$
259 (92,5%)	8 (2,9%)	2 (0,7%)	8 (2,9%)	3 (1,1%)
<i>verba sentiendi</i> (czasowniki dwuaspektowe)				
$P(x, q)$	$P(x, y, q)$	$P(p, x, q)$	$P(p, x, y)$	$P(x, y, z)$
9 (100%)	0	0	0	0

Na poziomie struktury syntaktycznej czasowniki dwuaspektowe nie wyróżniają się z całych zbiorów *verba cogitandi* i *verba sentiendi*, w większości przypadków argument propozycyjalny q (w czasownikach dwuaspektowych) lub argumenty propozycyjalne q, r mogą być wyrażone zarówno frazą czasownikową, jak i mieć postać nominalizacji. Często możliwe jest również „wyniesienie” argumentu przedmiotowego ze struktury propozycji zależnej do struktury propozycji jądrowej, por.

$V N_x, V q \dots$

Критикът анализира (това,) как меценатите даряват безвъзмездни средства за конкретни цели.

$V N_x, NV q \dots$

Пауло Ферейра анализира ситуацията в Челси.

Президентът анализира положението в страната.

$V N_x, Na q \emptyset q$

Командирът анализира противниците ни.

Социолозите анализират публикациите в социалната мрежа.

W monografii zwrócono szczególną uwagę na możliwość zerowania argumentów propozycjonalnych w strukturach syntaktycznych analizowanych predykatów. Wszystkie tego typu przypadki zostały podzielone na dwie klasy: użycie aktualne i użycie nieaktualne. Użycie aktualne cechuje się umiejscowieniem na osi czasu, przy czym zero oznacza nieokreśloność argumentu i nie może być anaforycznym. Użycie nieaktualne nie jest umiejscowione na osi. Klasa ta łączy w sobie zarówno przypadki użycia ogólnego, jak i habitualnego. W wyekscerpowanym materiale zwraca uwagę fakt, że do zerowania czasowników dwuaspektowych zazwyczaj dochodzi przy użyciu nieaktualnym. Przy takim użyciu często w zdaniach pojawiają się wyrażenia frekwentywne typu bg. *винаги, често, рядко* lub określenia jakościowe typu bg. *добре, зле*. Nie możemy tu jednak mówić o konfiguracji habitualnej, gdyż kontekst nie partycypuje w tworzeniu konfiguracji habitualnej i takiej funkcji nie pełnią wymienione wyżej wyrażenia, które „oznaczają jedynie długość interwałów, które dzielą jedno zdarzenie od innych w otwartej serii zdarzeń, jakie denotuje habitualność” (Karolak, 2008, s. 178). Są one więc nieobligatoryjne. Stanczewska podkreśla, że mamy tu do czynienia z opisaną przez S. Karolaka konfiguracją *potencjalnie habitualną*, która wyraża jedynie możliwość wykonania czynności (X jest takie, że może stać się P). Podkreśla ona, że teraźniejszy plan temporalny nie odnosi się do samej czynności, tylko do możliwości realizacji danej czynności (por. Станчева, 2004, s. 113). Przykłady zerowania argumentu q przy nieaktualnym użyciu czasownika:

nieakt. Учителят ни винаги анализира, [критикува и сравнява].

nieakt. Стефан добре анализира.

nieakt. Той винаги аргументира.

nieakt. Тя винаги генерализира.

nieakt. Той [нищо не проверява, не изследва,] само дедуцира.

nieakt. Този полицей много добре идентифицира.

nieakt. Той винаги [смята], калкулира, [прави анализи].

nieakt. Тя [никога не говори с общи думи], винаги конкретизира.

nieakt. Тя винаги само планира, [но нещо не реализира].

Przy aktualnym użyciu czasownika (umiejscowionym na osi czasu) zazwyczaj jest wymagane użycie w zdaniu frazy nieokreślonej, np.

akt. Иван седи и анализира (нещо).

Z punktu widzenia teorii aspektu semantycznego wszystkie wyekscerpowane czasowniki posiadają semantemy wyrażające ciągłość, czyli będące nośnikami aspektu duratywnego. Są one również odmiennymi derywatami, w których sufiksy *-ира- / -узира- i -ува- / -ова-* pełnią wyłącznie funkcję werbalizującą, natomiast

aspektualną funkcję poza semantemami, pełnią gramemy tematyczne (w tym przypadku *-a-*) (por. Станчева, 2004).

Ze względu na temporalno-aspektualny charakter opozycji *aoryst* : *imperfectum* w języku bułgarskim przy analizie struktury aspektualnej należy wyodrębnić trzy podstawy: czasu teraźniejszego, *aorystu* i *imperfektu*, które w przypadku czasowników 3 koniugacji są formalnie tożsame. Jednak na poziomie semantyki aspektualnej różni je już wspomniany gramem tematyczny *-a-*, będący nośnikiem różnych aspektów w zależności od planu temporalnego.

W użyciu imperfektywnym gramem tematyczny *-a-* dubluje prosty aspekt duratywny (niedokonany), który już jest wyrażony semantemem rdzennym, więc w użyciu imperfektywnym są to czasowniki aspektualnie proste, zawierające wyłącznie ciągłość. Mamy więc tu do czynienia z czasownikami złożonymi morfologicznie, ale prostymi aspektualnie. Por. *Тъкмо изследвах една огромна следа до купчината дърва, когато господин Маклу и вуйчо Едуар ме забелязаха.*

Przy użyciach aorystowych tożsame formalnie czasowniki reprezentują złożoną konfigurację aspektualną, składającą się z komponentu duratywnego (zawartego w semantemie) i momentalnego, wyrażonego homonimiczną samogłoską tematyczną (gramem *-a-*), natomiast *-x/-ш* oznacza jedynie lokalizację temporalną (czas przeszły). Czasowniki te, zgodnie z teorią Karolaka wyrażają limitatywną konfigurację aspektualną, dlatego dopuszczają użycie określeń typu *напълно, изцяло*, por. *Изследвахме напълно всички доклади за загуба на данни.*

Formy *praesens* formalnie różnią się tylko morfemem *stricte* temporalnym *-x/-ш*, zaś stopień ich złożoności aspektualnej jest identyczny jak u form imperfektywnych (semantem, wyrażający ciągłość + gramem tematyczny dublujący tę ciągłość), por. *Седим на земята и изследваме света.*

Należy tu jednak wyraźnie oddzielić przykłady użycia nieaktualnego czasu teraźniejszego (nieumiejscowionego na osi czasu). W takich przypadkach mamy na poziomie semantycznym do czynienia ze wspomnianą *potencjalnie habitualną* konfiguracją, która jest semantycznym derywatem konfiguracji limitatywnej, wyrażonej przez podstawę *aorystu*. Oznacza to, że zawiera ona zarówno komponent duratywny, jak i momentalny. W takich przykładach struktura jest dodatkowo rozbudowana o kolejny komponent duratywny, wyrażający możliwość (por. Станчева, 2004, s. 114). Na przykład zdanie *X винаги категоризира* oznacza, że X ma możliwość do kategoryzowania, a nie, że w momencie mówienia X kategoryzuje.

Dużą część wyekscerpowanych czasowników można zaliczyć do wyodrębnionej przez S. Karolaka konfiguracji telicznej, która stanowi konfigurację trzech pojęć aspektualnych. Są to predykaty odpowiadające parafrazie (por. Станчева, 2004, s. 129):

Dzieje się P, z którego możemy wywnioskować, że zaistnieje Q, którego wynikiem będzie R.

Na przykład:

X анализира у (в момента): Става нещо (по причината на X), от което може да се заключи, че у ще бъде анализиран.

X нервира у (в момента): Става нещо (по причината на X), от което може да се заключи, че у ще бъде нервиран.

W powyższych przykładach mamy do czynienia z trzema pojęciami aspektualnymi: duratywnym połączonym z momentalną dominantą (inchoatywność) i do tego w strukturze pojawia się jeszcze dodatkowy aspekt duratywny, wyrażający wspomniane wnioskowanie.

Do klasy czasowników telicznych możemy zaliczyć wszystkie wyekscerpowane dwuaspektowe czasowniki trójargumentowe, np. *дедуцирам, аргументирам, мотивирам*. W tych przypadkach złożona struktura aspektualna (trójaspektowa) idzie w parze ze złożoną strukturą propozycjonalną (trójargumentową). Do klasy czasowników telicznych można też zaliczyć niektóre czasowniki dwuargumentowe, np. *планувам, проектирам, нервирам, очаровам*.

Podstawy terazniejsze aktualne i imperfektywne predykatów telicznych w pełni zachowują swój charakter trójaspektowej konfiguracji (por. wyżej). W tych przypadkach gramem *-а-* wyraża dominujący w całej konfiguracji aspekt duratywny. Natomiast podstawy aorystowe są aspektualnie mniej rozbudowane, ponieważ gramem aorystowy nie dodaje komponentu momentalnego do konfiguracji z duratywną dominantą, tylko eliminuje komponent duratywny, wobec czego parafraza użyć aorystowych może być następująca (por. Станчева, 2004, s. 131):

X анализира у (току-що): Стана така (по причината на x), че у е анализиран.

W powyższym przykładzie nie mamy już właściwej użyciom terazniejszemu i imperfektywnemu telicznej konfiguracji trójaspektowej (duratywny, momentalny, duratywny). Mamy tu do czynienia z konfiguracją limitatywną (duratywny + momentalna dominantą).

W przypadkach nieaktualnego użycia w czasie terazniejszym mamy w czasownikach telicznych do czynienia z opisaną wyżej konfiguracją *potencjalnie habitualną*.

Podsumowując całość rozważań, możemy stwierdzić, że czasowniki uważane tradycyjnie za dwuaspektowe częściej występują w zbiorze *verba sentiendi* niż *verba cogitandi*. Wszystkie wyekscerpowane jednostki są odmiennymi derywatami

sufiksalnymi, utworzonymi za pomocą: *-upa-m* / *-(u3)upa-m* oraz *-ba-m* / *-(y)ba-m* / *-(o)ba-m*, przy czym wśród czasowników *verba cogitandi* zdecydowanie przeważają derywaty z *-upa-m* / *-u3upa-m*, a w *verba sentiendi* – z *-ba-m* / *-(y)ba-m* / *-(o)ba-m*. Można więc pokusić się o stwierdzenie, że duża liczebność analizowanych czasowników w klasie predykatów mentalnych wynika z większej produktywności charakterystycznego dla nich sufiksu *-upa-* w obrębie tworzenia czasowników dwuaspektowych.

Na poziomie struktur propozycjonalnych bardzo ciekawie prezentuje się dystrybucja czasowników trójargumentowych w klasie *verba cogitandi*, ponieważ prawie 40% dwuaspektowych czasowników mentalnych to predykaty trójargumentowe o strukturze P (x, q, r), co stanowi bardzo dużą różnicę w stosunku do proporcji czasowników dwuargumentowych i trójargumentowych w całym zbiorze *verba cogitandi*.

W czasownikach dwuaspektowych, użytych w różnych planach temporalnych, derywacja semantyczna nie pokrywa się z formalną derywacją morfologiczną. Derywaty te mimo morfologicznej tożsamości, należą do różnych klas aspektualnych i funkcjonując w różnych planach temporalnych, reprezentują różne co do charakteru i stopnia złożoności struktury aspektualne. Trudno tu się nie zgodzić ze Stanczewą, że stanowi to bezpośrednią przyczynę określania takich czasowników w tradycyjnych gramatykach jednostkami dwuaspektowymi.

Z punktu widzenia semantyki aspektualnej nie można mówić o transformacji czasownika dwuaspektowego w dokonany bądź niedokonany w zależności od kontekstu, ponieważ niezmienną cechą tych wszystkich użyć jest ciągłość (aspekt duratywny), zawarta w semantemie czasownikowym. Jednak zawarty w semantemie aspekt duratywny wchodzi w relacje złożone, których markerami są gramemy czasu teraźniejszego, gramemy aorystowe i gramemy imperfektywne. W wyniku tych połączeń powstają złożone konfiguracje aspektualne o różnej hierarchii komponentów aspektualnych (por. Станчева, 2004, s. 123). Możemy więc stwierdzić, że dochodzi tu do homonimii czasowników o różnej strukturze aspektualnej w zależności od użycia imperfektywnego/teraźniejszego aktualnego (samogłoska tematyczna dubluje aspekt duratywny), aorystowego (samogłoska tematyczna jest nosicielem aspektu momentalnego i przyczynia się do powstania konfiguracji limitatywnej) i teraźniejszego nieaktualnego (konfiguracja *potencjalnie habitualna*) (por. Станчева, 2004, s. 112). Dodatkowo należy wyodrębnić czasowniki teliczne, które charakteryzują się konfiguracją trójaspektową z duratywną dominantą. Konfiguracja ta w pełni przejawia się w użyciach teraźniejszych aktualnych i imperfektywnych, lecz redukuje się do dwuaspektowej konfiguracji limitatywnej w użyciach aorystowych.

BIBLIOGRAFIA

- Karolak, S. (1996). O semantyce aspektu. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*, 1996(52), 9–56.
- Karolak, S. (2008). *Semantyczna kategoria aspektu*. Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk (Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy).
- Kiklewicz, A., Korytkowska, M., Mazurkiewicz-Sułkowska, J., & Zatorska, A. (2019). *Zintegrowany opis semantyczno-syntaktyczny czasowników bułgarskich, polskich i rosyjskich: Verba cogitandi i verba sentiendi*. Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk; Fundacja Sławistyczna.
- Kuryłowicz, J. (1972). Miejsce aspektu w systemie koniugacyjnym. W J. Zaleski (Red.), *Symbolae Polonicae in honorem Stanisłai Jodłowski* (ss. 93–98). Wydawnictwo Ossolineum.
- Zatorska, A. (2013). *Polskie i słoweńskie predykatory kauzatywne z parafrazą przymiotnikową*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. <https://doi.org/10.18778/7525-883-7>
- Грицкат, И. (1958). О неким видским особеностима српскохрватского глагола. *Јужнословенски филолог*, 1958(22), 65–130.
- Иванчев, С. (1971). *Проблеми на аспектвалността в славянските езици*. Българска академия на науките.
- Каролак, С. (1996). Понятийная и видовая структура глагола. W С. Каролак (Red.), *Семантика и структура славянского вида* (Т. 1, ss. 93–112). Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
- Каролак, С. (1997). Вид глагольной семантемы и видовая деривация. W С. Каролак (Red.), *Семантика и структура славянского вида* (Т. 2, ss. 97–100). Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
- Маровска, В. (2016). Лексикално-граматичната категория вид на глагола. *Филология*, 2016(54), 155–192.
- Маслов, Ю. (1963). *Морфология глагольного вида в современном болгарском литературном языке*. Академия наук СССР.
- Пешковский, А. (1956). *Русский синтаксис в научном освещении*. Учпедгиз.
- Станков, В. (1980). *Глаголният вид в българския книжовен език*. Наука и изкуство.
- Станчева, Р. (2004). За двувидовите глаголи в българския език. *Slavia Meridionalis*, 4, 97–137.

BIBLIOGRAPHY (TRANSLITERATION)

- Grickat, I. (1958). O nekim vidskim osobenostima srpskohrvatskoga glagola. *Južnoslovenski filolog*, 1958(22), 65–130.
- Ivanchev, S. (1971). *Problemi na aspektualnostta v slavianskite ezitsi*. Bŭlgarska akademiia na naukite.

- Karolak, S. (1996). O semantyce aspektu. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*, 1996(52), 9–56.
- Karolak, S. (1996). Poniatiaia i vidovaia struktura. In S. Karolak (Ed.), *Semantika i struktura slavianskogo vida* (Vol. 1, pp. 93–112). Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
- Karolak, S. (1997). Vid glagol'noi semantemy i vidovaia derivatsiia. In S. Karolak (Ed.), *Semantika i struktura slavianskogo vida* (Vol. 2, pp. 97–100). Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
- Karolak, S. (2008). *Semantyczna kategoria aspektu*. Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk (Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy).
- Kiklewicz, A., Korytkowska, M., Mazurkiewicz-Sułkowska, J., & Zatorska, A. (2019). *Zintegrowany opis semantyczno-syntaktyczny czasowników bułgarskich, polskich i rosyjskich: Verba cogitandi i verba sentiendi*. Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk; Fundacja Slawistyczna.
- Kuryłowicz, J. (1972). Miejsce aspektu w systemie koniugacyjnym. In J. Zaleski (Ed.), *Symbolae Polonicae in honorem Stanisłai Jodłowski* (pp. 93–98). Wydawnictwo Ossolineum.
- Marovska, V. (2016). Leksikalno-gramatycznata kategorii vid na glagola. *Filologiya*, 2016(54), 155–192.
- Maslov, IU. (1963). *Morfologiya glagol'nogo vida v sovremennom bolgarskom literaturnom iazyke*. Akademiia nauk SSSR.
- Peshkovskii, A. (1956). *Russkii sintaksis v nauchnom osveshchenii*. Uchpedgiz.
- Stancheva, R. (2004). Za dvuvidovite glagoly v bułgarskii ezik. *Slavia Meridionalis*, 4, 97–137.
- Stankov, V. (1980). *Glagolniiat vid v bułgarskii knizhoven ezik*. Nauka i izkustvo.
- Zatorska, A. (2013). *Polskie i słoweńskie predykatory kauzatywne z parafrazą przymiotnikową*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. <https://doi.org/10.18778/7525-883-7>

Bułgarskie czasowniki dwuaspektowe w klasach *verba cogitandi* i *verba sentiendi*

Abstrakt

W tekście przedstawiono analizę tzw. czasowników dwuaspektowych z klas *verba cogitandi* i *verba sentiendi* w języku bułgarskim. Do analizy wykorzystano teorię aspektu semantycznego, autorstwa Stanisława Karolaka. Z przeprowadzonych badań wynika, że czasowniki tradycyjnie uważane za dwuaspektowe zdecydowanie częściej występują w zbiorze czasowników mentalnych niż emotywnych. Zauważono również, że tendencję do dwuaspektowości mają głównie czasowniki trójargumentowe. Podejście semantyczne do aspektu słowiańskiego dało podstawę do stwierdzenia, że zamiast klasycznej dla języ-

ków słowiańskich aspektualności wyrażonej sufiksalnie lub prefiksalnie, w bułgarskich czasownikach dwuaspektowych jest ona wyrażona gramemem tematycznym, wartość którego jest uzależniona od planu temporalnego.

Słowa kluczowe: aspekt; czasownik dwuaspektowy; język bułgarski; aspekt semantyczny

Bulgarian Biaspectual Verbs of the *verba cogitandi* and *verba sentiendi* Classes

Abstract

This article presents an analysis of the so-called biaspectual verbs of the *verba cogitandi* and *verba sentiendi* classes in the Bulgarian language. The study draws on Stanisław Karolak's theory of semantic aspect. The analysis indicates that verbs traditionally considered biaspectual are by far more frequent in the category of mental verbs. A tendency towards biaspectuality is observed mainly in three-argument verbs. In terms of semantic approach to Slavic aspect, it can be concluded that the aspect of Bulgarian biaspectual verbs is expressed by a thematic morpheme rather than a suffix or prefix, as is typically the case in Slavic languages, and that its value is dependent on the temporal plane.

Keywords: aspect; biaspectual verb; Bulgarian language; semantic aspect